

Олег ІОНІЦОЙ-ДОЦЕНКО

ORCID: 0009-0004-7208-5098

ДЕРЖАВНА РЕЄСТРАЦІЯ В ДИНАМІЦІ КОРПОРАТИВНИХ ВІДНОСИН... У ТОВАРИСТВІ З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ

УДК 347.72

Постановка проблеми. Значення та правові наслідки державної реєстрації юридичних осіб давно привертають увагу дослідників корпоративного права, які подекуди займають діаметрально протилежні погляди щодо окремих питань, пов'язаних з державною реєстрацією. Особливо гострі дискусії точаться навколо питань щодо моменту набуття та припинення статусу учасника товариства з обмеженою відповідальністю (далі – ТОВ). Такі дискусії далеко не в останню чергу підживлені тими змінами у порядку державної реєстрації змін до відомостей про розмір статутного капіталу, розміри часток у статутному капіталі та склад учасників ТОВ, які передбачав Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» від 06.02.2018 № 2275-VIII (далі – «Закон про ТОВ») та законодавчою невизначеністю щодо моменту виникнення корпоративних прав учасника в ТОВ в окремих випадках набуття особою частки в статутному капіталі ТОВ. Спори щодо моменту виникнення корпоративних прав у зв'язку із переходом до особи частки в статутному капіталі ТОВ на підставі договорів купівлі-продажу, дарування, міни або у зв'язку із набуттям права на частку в порядку спадкування, а також щодо моменту припинення статусу учасника внаслідок відчуження частки, виключення учасника стали одними з найбільш примітними у практиці Верховного Суду у справах з корпоративних спорів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблему юридичного значення державної реєстрації у сфері виникнення та припинення корпоративних відносин у ТОВ в своїх працях підіймали такі вчені, як-от: І.В. Спасибо-Фатєєва, А.В. Смітюх, І.О.

Ромашенко, Л.В. Сіщук, А.В. Коструба, В.М. Кравчук, В.А. Василюєва, Н.С. Бутрин, В.І. Цікало та інші. Однак, в той же самий час, незважаючи на практичну важливість піднятої проблематики, на сьогоднішній день в Україні не проводились комплексні дослідження, присвячені спеціально державній реєстрації юридичних осіб в контексті її значення для динаміки корпоративних правовідносин. При цьому більш дослідженими порівняно з державною реєстрацією юридичних осіб є сфера державної реєстрації речових прав на нерухоме майно, її правова природа та юридичне значення. Так, тематиці державної реєстрації речових прав присвячені праці таких вчених: С.О. Слободянюк, Д.С. Спесівцев, М.М. Гудима, Н.В. Майка, М.М. Дякович, Р.А. Майданик, Т.В. Малярчук, І.А. Спасибо-Фатєєва, Г.Г. Харченко, В.В. Чубаров, Ю.Ю. Попов, С.І. Шимон, Ю.М. Юркевич тощо. Науковий доробок зокрема цих вчених у питаннях правової природи державної реєстрації речових прав може бути цілком вдало екстрапольований на питання, пов'язані з державною реєстрацією юридичних осіб, однак з урахуванням особливостей об'єктів реєстрації та того, що момент виникнення речових на нерухоме майно чітко обумовлений днем реєстрації, що передбачено ч. 4 ст. 334 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) [1] та ч. 2 ст. 3 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» [2], на відміну від моменту виникнення корпоративних прав.

Метою статті є визначення юридичного значення державної реєстрації у механізмі виникнення та припинення корпоративних правовідносин у ТОВ. Слід при цьому відзначити, що момент виникнення та припинення корпоративних прав у зв'язку зі створенням та припиненням ТОВ чітко визначений законом (ч. 4 ст. 87 та ч. 5 ст. 104 ЦК України) [1], яким є день державної реєстрації створення або день внесення до єдиного державного реєстру запису про його припинення відповідно, що не викликає суперечок як в теоретичній, так і в практичній площині. У зв'язку із цим ця стаття не має на меті дослідження значення державної реєстрації в механізмі виникнення та припинення корпоративних правовідносин у зв'язку із створенням та припиненням ТОВ.

Виклад основного матеріалу. До набрання чинності Законом про ТОВ діяло правило про те, що статут ТОВ повинен містити відомості зокрема про розмір частки в статутному капіталі кожного учасника, розмір статутного капіталу в цілому та склад учасників (ч. 1 ст. 143 ЦК України [3], ч. 2 ст. 4, ст. 51 Закону України «Про господарські товариства» [4], ч.ч. 2, 4 ст. 82 Господарського кодексу України [5]), а зміни до установчих документів підлягали (та підлягають наразі) державній реєстрації. В.В. Луць з цього приводу зазначав, що учасниками корпоративних відносин є господарські товариства, які набули статусу юридичної особи (з дня їх державної реєстрації – ч. 4 ст. 87 Цивільного кодексу), а також фізичні та юридичні особи, право участі яких в діяльності товариства як учасників підтверджене відповідним документом (акцією в акціонерному товаристві, рішення зборів учасників або статутом товариства з обмеженою відповідальністю, установчим договором повного товариства тощо [6, с. 27]. У зв'язку з цим положення ч. 4 ст. 89 ЦК України, яке передбачає, що зміни до установчих документів юридичної особи, які стосуються відомостей, включених до єдиного державного реєстру, набирають чинності для третіх осіб з дня їх державної реєстрації [1], дало підстави стверджувати для деяких вчених про те, що особа набуває статусу учасника саме з моменту державної реєстрації таких змін до статуту ТОВ [7, с. 16-17]. Але все більше в юридичній літературі почали звертати увагу на те, що законодавство не пов'язує момент виникнення права участі у ТОВ з моментом державної реєстрації змін у складі учасників ТОВ, а значення останньої полягає лише в презумпції достовірності відомостей єдиного державного реєстру, яка втілена в положеннях статті 10 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» [8]. Такий же підхід було відображено в судовій практиці, що підтверджується п. 2.6 Постанови Пленуму Вищого господарського суду України від 25.02.2016 р. № 4 [9].

Особливо яскраво проявився відступ від підходу, відповідно до якого з моментом державної реєстрації пов'язаний момент виникнення права участі у ТОВ, у дослідженнях окремих підстав виникнення та припинення права участі. Наприклад, Л.В. Сіщук

наводила такі варіанти визначення моменту виходу учасника: 1) день подання заяви про вихід; 2) день закінчення строку повідомлення товариства про вихід; 3) день проведення загальних зборів, на яких розглядалося питання виходу учасника з товариства; 4) день державної реєстрації змін до установчих документів у ЄДР [10, с. 152]. В свою чергу, В.М. Кравчук зазначає, що момент виходу пов'язується з однією з наступних подій: 1) день прийняття учасником рішення про вихід (день написання заяви); 2) подання товариству заяви (рішення) про вихід; 3) день, коли спливає встановлених статутом (а у разі відсутності спеціальних норм в статуті – строк, встановлений в законі) строк попередження про вихід; 4) день розгляду заяви про вихід на зборах учасників товариства; 5) день затвердження змін до установчих документів, пов'язаних із виходом учасників; 6) дата реєстрації змін до установчих документів, пов'язаних із виходом учасників; 7) день остаточного розрахунку з учасником [11, с. 252].

Така різноманітність варіантів визначення моменту виходу учасника з ТОВ пов'язана з відсутністю на той час чіткої вказівки у законодавстві на момент виходу та наявністю нормативних положень про необхідність внесення змін до установчих документів, рішення про що приймають виключно загальні збори, та про обов'язковість здійснення державної реєстрації таких змін, на що звертала увагу Л.В. Сіщук [10, с. 151]. При цьому обидва вчених приходять до висновку, що моментом виходу слід вважати день спливу строку попередження товариства про вихід [10, с. 153] [11, с. 259]. Такий же підхід превалював і в судовій практиці (п. 4.12 Постанови Пленуму Вищого господарського суду України від 25.02.2016 р. № 4) [9].

Варто відзначити, що в період до набрання чинності Законом про ТОВ, питання набуття статусу учасника ТОВ у зв'язку з виникненням права власності на частку на підставі правочину або в порядку спадкування (правонаступництва) розглядалося таким чином: набуття права власності на частку не тягнуло за собою автоматично виникнення права участі у ТОВ, а надавало особі лише право на вступ до ТОВ, що реалізувалося шляхом прийняття відповідного рішення загальними зборами учасників, яке дале-

ко не обов'язково повинно було бути позитивним для такої особи (п.п. 2.6, 4.7 Постанови Пленуму Вищого господарського суду України від 25.02.2016 р. № 4) [9]. Тобто набувачі часток у статутному капіталі ТОВ (в порядку спадкування (правонаступництва) та на підставі правочину) в частині набуття права участі були поставлені у повну залежність від волі інших учасників. Цікаво, що такий підхід був обумовлений тим, що право участі розглядалося як особисте немайнове право (ст. 100 ЦК України) [3], у зв'язку з чим перехід права власності на частку не зумовлював правонаступництво у корпоративних правовідносинах, оскільки вважалося, що в набувача частки виникають нові корпоративні правовідносини з ТОВ з моменту його вступу до товариства (п. 2.4 Постанови Пленуму Вищого господарського суду України від 25.02.2016 р. № 4) [9].

Зазначений підхід отримав чимало критики в юридичній літературі, а законодавець, прийнявши Закон про ТОВ, зрештою по-іншому врегулював механізм виникнення права участі у ТОВ: 1) склад учасників та розміри їх часток більше не повинні обов'язково міститися у статуті ТОВ (ст. 11 Закону про ТОВ)[12]; 2) державна реєстрація змін до відомостей про склад учасників та розміри їх часток у зв'язку з відчуженням частки чи її переходом в порядку спадкування (правонаступництва) здійснюється не на підставі рішення загальних зборів учасників про ТОВ, а на підставі документів, що надаються самими сторонами договору про відчуження частки в статутному капіталі або спадкоємцем (правонаступником) державному реєстратору (п. 8 ч. 1 ст. 1, ч. 5 ст. 17 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань») [8].

З огляду на те, що із законодавства були виключені положення щодо необхідності внесення змін до статуту ТОВ у разі зміни складу учасників, це дало підстави для формулювання Верховним Судом, зокрема, таких висновків: 1) обставина набуття прав учасника товариства, в тому числі й момент такого набуття, не залежать від наявності/відсутності в ЄДРЮОФОПГФ відомостей щодо певного складу учасників товариства (постанова КГС ВС від 26 лютого 2020 року у справі № 906/461/19) [13]; 2) по-

дальша державна реєстрація зміни складу учасників товариства та відображення нового складу учасників в ЄДРЮОФОПГФ має значення для третіх осіб, оскільки статтею 10 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань» встановлено спростовану презумпцію відомостей, внесених до ЄДРЮОФОПГФ (постанови ВП ВС від 20 вересня 2018 року у справі № 813/6286/15, від 06 лютого 2019 року у справі № 462/2646/17, від 19 червня 2019 року у справі № 826/5806/17, від 17 червня 2020 року у справі № 826/10249/18) [14][15][16][17]; 3) відсутність у єдиному державному реєстрі відомостей щодо позивача як учасника товариства, зокрема щодо поновлення його у складі учасників товариства на підставі судового рішення, не свідчить про те, що він не мав станом на дату прийняття загальними зборами учасників товариства спірних рішень та не має статусу учасника товариства. Відсутність таких відомостей в реєстрі за наявності не скасованого судового рішення, яке набрало законної сили та яким права учасника товариства (позивача) були поновлені, про що, як встановлено судами, були обізнані особи, які взяли участь у загальних зборах товариства як учасники товариства та прийняли спірні рішення, не може бути підставою для незалучення позивача до участі в реалізації своїх корпоративних прав шляхом прийняття участі в загальних зборах (постанова КГС ВС від 04 вересня 2018 року у справі № 915/593/17) [18].

Однак, Велика Палата Верховного Суду у постанові від 08 червня 2021 року у справі № 906/1336/19, відступивши від висновків, викладених у постанові КГС ВС від 26 лютого 2020 року у справі № 906/461/19, сформулювала нові правові висновки, згідно з якими момент набуття *права на частку* у статутному капіталі (права власності) та момент набуття *права з частки* (*права участі в господарському товаристві*) різняться та можуть не збігатися у часі. Укладення правочину з відчуження частки у статутному капіталі є правовою підставою набуття права на частку (права власності на частку), а тому момент набуття *права на частку* може визначатися умовами такого правочину. Разом з тим моментом переходу корпоративних *прав з частки* у статутному

капіталі, яка була передана іншій особі, є юридичний факт реєстрації в державному реєстрі зміни складу учасників за актом приймання-передачі, наданим однією із сторін [19]. Така правова позиція мотивована зокрема тим, що з моменту державної реєстрації частки у статутному капіталі товариства за набувачем до нього переходить володіння часткою, набувач набуває статусу учасника товариства, що надає йому можливість реалізовувати права з частки, оскільки відповідно до частини першої статті 10 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань» якщо документи та відомості, що підлягають внесенню до Єдиного державного реєстру, внесені до нього, такі документи та відомості вважаються достовірними і можуть бути використані у спорі з третьою особою. Тобто відомості Єдиного державного реєстру виконують функцію оголошення прав на частку невизначеному колу третіх осіб [19].

Ця ж сама логіка прослідковується у справах, у яких досліджувався момент набуття права участі в ТОВ у зв'язку із спадкуванням права на частку в статутному капіталі. Так, наприклад, КГС ВС у своїх постановках від 06 квітня 2021 року та 01 грудня 2022 року у справі № 906/262/20 [20] [21] та від 11 липня 2023 року у справі № 909/1178/21 [22] сформулював висновки, відповідно до яких з набуттям особою права власності на частку у статутному капіталі товариства така особа автоматично не набуває корпоративних прав, а натомість в набувача частки виникає право на вступ у товариство незалежно від позиції інших учасників товариства та їх згоди на це, що реалізовується способом звернення до органу державної реєстрації із нотаріально посвідченою заявою про вступ і завіреною копією свідоцтва про спадщину. «Право на вступ» і «право участі у товаристві», яке надає учаснику корпоративних прав, не є тотожним правами [22].

Слід припустити, що такий же підхід повинен застосовуватися і у випадках, коли позивач звертається до державного реєстратора із судовим рішенням про визначення розміру статутного капіталу ТОВ та розмірів часток учасників у такому товаристві, або судовим рішенням про стягнення (витребування з володіння)

з відповідача частки (частини частки) у статутному капіталі ТОВ (абз. 11, 12 ч. 5 ст. 17 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань») [8].

З наведеного випливає, що Верховний Суд фактично «повернувся» до попередньої концепції щодо розрізнення моменту виникнення «прав на частку» та «прав з частки», з урахуванням існування так званого «права на вступ», яке випливає з права власності на частку і реалізується у спрощеному порівняно з попереднім правовим регулюванням порядку, незалежно від волі інших учасників та товариства, шляхом державної реєстрації відомостей про зміни у складі учасників.

Один із авторів проєкту закону «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», Ю.Ю. Попов, зазначав, що державна реєстрація особи як учасника товариства є оголошенням прав цієї особи щодо частки, але не є беззаперечним доказом цих прав. Це оголошення адресується невизначеному колу осіб. Володіння річчю – це адресоване невизначеному колу осіб (або, що те ж саме, – всім особам) волевиявлення щодо присвоєння речі. Це визначення справедливе не тільки для тілесних речей, а й для інших об'єктів прав. Оскільки оголошення шляхом реєстрації підпадає під визначення поняття володіння, то воно і є володінням. Цей різновид володіння називають «книжковим» володінням. Особа, за якою в Єдиному державному реєстрі зареєстрована частка, тобто книжковий володілець частки, в очах третіх осіб виглядає як власник частки (хоча ця особа, як і у випадку «фізичного» володіння тілесною річчю, може виявитись і не власником) [23, с. 140-141]. При цьому автор також вважає, що не вбачається причин наділяти книжкового володільця правами в зв'язку з самим фактом книжкового володіння. Книжкове володіння має виконувати звичайну функцію всякого володіння – оголошувати необмеженому колу осіб волю володільця на присвоєння об'єкта володіння у тому чи іншому відношенні [24, с. 25].

Таким чином, Верховний Суд, ймовірно, частково використав концепцію Ю.Ю. Попова (в частині визначення державної реєстрації як «книжкового володіння»), однак при цьому у випадку з

часткою у статутному капіталі ТОВ надав «книжковому володінню» більшого значення, ніж це передбачав сам науковець.

Варто відзначити, що висновки Великої Палати Верховного Суду, викладені у постанові від 08 червня 2021 року у справі № 906/1336/19, розкритикував А.В. Смітюх, який вважає концептуально хибним підхід, за якого набуття правового статусу власника частки та правового статусу учасника товариства відбувається в різні моменти у часі, оскільки у період між цими моментами відчужувач частки, маючи корпоративні права, але будучи при цьому незаінтересованим в діяльності товариства внаслідок фактичного відчуження своєї частки, матиме простір для зловживань [25, с. 192-197]. З огляду на це, вчений виснував, що набуття зазначених статусів повинно відбуватися одночасно, але при цьому вчений визнає важливість достовірності відомостей єдиного державного реєстру, а тому робить висновок, що «...речові права на корпоративні паї (частки) повинні реєструватися за принципом, подібним до того, що застосовується до речових прав на нерухомість: речове право на корпоративний пай (частку) має виникати в момент реєстрації такого права у ЄДР, корпоративні права щодо товариства повинні також виникати у цей момент» (курсив наш – О. І.-Д.) [25, с. 196].

Варто зауважити, що така пропозиція вченого заслуговує на увагу, однак в такому разі слід звернути увагу на проблеми тлумачення та практики застосування норм, які встановлюють правило, відповідно до якого речові права виникають з дня державної реєстрації.

Основним предметом цієї дискусії постало питання щодо того, яку саме функцію виконує державна реєстрація: підтвердження та легалізація тих прав, які вже виникли на підставі тих чи інших юридичних фактів, або правовстановлюючу функцію. Від відповіді на це питання залежало концептуальне бачення щодо можливості тих чи інших способів захисту у випадку, коли майно перейшло до набувача у незаконний спосіб.

Наприклад, на думку М.М. Дяковича, Ю.М. Юркевича, якщо надати державній реєстрації правовстановлювального характеру, то це знівелює низку засад цивільного законодавства і свободу

договору, а також суперечитиме вимогам Цивільного кодексу України, оскільки не зважатиме на правовідносини, що виникли до моменту державної реєстрації [26, с. 72–78].

Натомість науковців, які надають державній реєстрації правовстановлюючого характеру, можна поділити на дві групи: одні вважають, що державна реєстрація може розглядатися як самостійний юридичний факт, що має правовстановлююче значення (наприклад, І.В. Спасибо-Фатєєва) [27, с. 12], а інші вважають, що державна реєстрація є лише завершальним елементом юридичного складу, з яким пов'язується виникнення речового права (Н.В. Майка, Н.С. Кузнєцова, М.М. Гудима, Д.С. Спесівцев та інші) [28, с. 43-45] [29, с. 7] [30, с. 48] [31, с. 68-69].

Д.С. Спесівцев виснував тезу про те, що в механізмі виникнення речових прав слід розрізняти відносно-правову та абсолютно-правову площини. На думку вченого, в межах відносних правовідносин (наприклад, у правовідносинах, що виникли між сторонами договору купівлі-продажу нерухомого майна) правовстановлююче значення буде мати юридичний факт передачі речі, нотаріального посвідчення правочину або настання відкладальної обставини, а натомість *«юридичний факт державної реєстрації речових прав на нерухоме майно, у свою чергу, наділений абсолютно-правовою властивістю, у зв'язку з чим його настання ознаменовує виникнення, перехід або припинення речових прав на нерухомість для всіх учасників майнового обороту і не обмежується лише сторонами правочину або учасниками судового процесу»* [31, с. 68]. Цю ж позицію розвинула М.М. Гудима, яка зазначає, що для сторін договору чи інших безпосередніх учасників відносних правовідносин, спрямованих на перехід речового права на нерухомість, державна реєстрація матиме правопідтверджуюче значення, а для третіх осіб в абсолютних правовідносинах – правовстановлююче, забезпечуючи доведення даного факту до їхнього відома [30, с. 49-50].

Як бачимо, саме по собі нормативне положення про те, що певні права виникають з моменту державної реєстрації, не усуває невизначеності щодо її юридичного значення в механізмі виникнення та припинення прав. Крім того, буквально розуміння нор-

ми про виникнення речових прав на нерухоме майно з моменту державної реєстрації призвело б до неможливості застосування такого способу захисту, як віндикація, що правильно відзначають в юридичній літературі, оскільки за такою логікою незареєстрованих прав бути не може, що відповідає ідеям системи реєстрації Торренса [24, с. 1-5]. В підсумку сучасна судова практика у сфері захисту речових прав також підтверджує позицію, що державна реєстрація є лише підтвердженням вже набутих прав, а відомості державного реєстру прав на нерухомість презюмуються правильними, доки не доведено протилежне, тобто державна реєстрація права за певною особою не є безспірним підтвердженням наявності в цієї особи права, але створює спростовувану презумпцію права такої особи (наприклад, постанова ВП ВС від 21 грудня 2022 року у справі № 914/608/20) [32]. З огляду на все зазначене, видається недоцільним створювати ту ж саму проблему для державної реєстрації змін до відомостей про склад учасників положенням про виникнення права власності на частку з моменту державної реєстрації.

Натомість Г.Ю. Смірнов заперечує виникнення права власності на частку та корпоративних прав у ТОВ з моменту державної реєстрації, а натомість схиляється до того, що одночасно з набуттям права на частку на підставі відповідних юридичних фактів виникають корпоративні права і їх виникнення не прив'язане до моменту державної реєстрації [33, с. 144].

Проаналізувавши все вищевикладене, можна виділити декілька підходів до значення державної реєстрації в динаміці корпоративних правовідносин у ТОВ:

1) Право власності на частку не дає особі автоматично права участі у ТОВ, а натомість надає їй право на вступ, що здійснюється шляхом державної реєстрації змін до відомостей про склад учасників та розмір їх часток за ініціативою такої особи незалежно від бажання та волі інших учасників (якщо інше не передбачено статутом). Право участі виникає з моменту державної реєстрації, що збігається з моментом виникнення володіння часткою (внаслідок оголошення права власності на неї шляхом державної реєстрації).

2) Право власності на частку обумовлює одночасне виникнення корпоративних прав, що повинно відбуватися в момент державної реєстрації змін до відомостей про склад учасників.

3) Право власності на частку обумовлює одночасне набуття особою правового статусу учасника, що, однак, не прив'язане до моменту державної реєстрації, а відомості з єдиного державного реєстру мають характер спростовуваної презумпції, що має значення для третіх осіб.

Кожен із цих підходів має своє теоретичне обґрунтування та практичні недоліки і переваги.

Так, концепції, які пов'язують момент виникнення прав з моментом державної реєстрації, не враховують, що гарантувати стовідсоткову достовірність відомостей державного реєстру неможливо з об'єктивних причин, зокрема у зв'язку із виникненням прав в силу закону, про що вже також зазначалося в юридичній літературі [34, с. 9-12]. Також виникнення прав внаслідок державної реєстрації, як правило, має ряд винятків, наприклад, у випадку, коли нерухоме майно реєструється за недобросовісним набувачем, право власності в останнього не виникає, оскільки в такому випадку власник, за яким хоч майно не зареєстровано, все ж може витребувати майно у такого недобросовісного набувача. Інший підхід, за якого реєстрація права власності за певною особою незалежно від того, добросовісний це набувач чи ні, тягне за собою неможливість ввідикації, призводило б до несправедливих наслідків [24, с. 5-10].

Крім всього іншого, всі наведені вище міркування стосуються саме речових прав, в тому числі на частку в статутному капіталі, що має абсолютно-правову природу, що, в свою чергу, зумовлює можливість та необхідність володіння річчю (майном) через публічне оголошення своїх прав на неї шляхом державної реєстрації. Таке публічне оголошення відіграє надзвичайно велику роль для захисту від недобросовісних набувачів, але при цьому воно не має абсолютної доказової сили. Однак, корпоративні правовідносини, на нашу думку, мають відносний характер і для того, щоб особа могла реалізувати свої корпоративні права (брати участь в управлінні товариством, розподілі прибутку тощо) від-

сутня необхідність повідомляти про це невизначеному колу осіб, а достатньо лише щоб товариству, яке має кореспондуючі корпоративним правам обов'язки, було про це відомо. На практиці ТОВ може бути повідомлене про перехід частки її учасника до іншої особи далеко не лише з відомостей єдиного державного реєстру, а наприклад, з отриманого письмового листа з доданими до нього доказами набуття частки. Важко назвати добросовісною поведінку товариства, якому стало відомо про набуття третьою особою права власності на частку в його статутному капіталі у такий спосіб (без внесення змін до єдиного державного реєстру), і яке при цьому не враховує даний факт у своїй діяльності та, наприклад, приймає рішення про розподіл прибутку за певний період між учасниками, до складу яких товариство не включає набувача частки, а натомість включає колишнього власника частки. Вважається, що назвати справедливим результат, за якого у такому випадку колишній учасник бере участь у розподілі прибутку товариства після фактичної передачі права власності на частку, однак до реєстрації змін у складі учасників, а набувач частки внаслідок цього позбавляється відповідних матеріальних благ, за умови, що товариству та відчужувачу частки було відомо про зміну власника частки, назвати складно.

Щодо підходу, який передбачає право на вступ внаслідок набуття права власності на частку в статутному капіталі, що, як наслідок, відділяє моменти набуття права власності на частку та права участі у ТОВ, то такий підхід слід визнати шкідливим не лише з тих мотивів, про які зазначалося вище (за таких умов для особи, яка відчужує частку, створюються умови для зловживань, чого бажано уникнути), а й тому, що він унеможливорює захист інтересів власника частки у період, коли частка неправомірно перебувала у володінні іншої особи. Наведемо такий приклад. Одна особа передала частку в статутному капіталі ТОВ розміром 60 % іншій особі на підставі договору, який згодом було розірвано з підстав, передбачених самим договором, що є підставою для повернення права власності на частку до продавця згідно з умовами договору. Однак набувач частки не бажає добровільно повернути частку шляхом підписання акта приймання-передачі і навіть по-

боюючись того, що частка може бути відібрана у нього за рішенням суду, вирішив продати частку своєму родичу, за допомогою якого вчинив ряд дій, спрямованих на шкоду ТОВ, зокрема виведення активів, що підкріплювалося рішеннями загальних зборів про схвалення продажу майна тощо. У такому випадку колишній власник частки вирішує її витребувати від недобросовісного незаконного володільця і зрештою він отримує рішення суду про витребування частки з чужого незаконного володіння та реєструє частку за собою. Однак, якщо вважати, що до моменту державної реєстрації корпоративні права власника частки не виникли, то він буде позбавлений можливості оскаржити рішення попереднього незаконного володільця частки, які були прийняті після розірвання договору, однак до державної реєстрації змін до відомостей про склад учасників, оскільки станом на момент прийняття спірних рішень загальних зборів, його корпоративних прав ще не існувало, а отже вони не могли бути порушені внаслідок прийняття вказаних рішень. Натомість, якщо визнати, що корпоративні права в продавця частки виникли з моменту розірвання договору, це дає правові підстави для оскарження ним рішень загальних зборів, які були прийняті до отримання володіння часткою шляхом державної реєстрації.

З іншого боку, підхід, за якого допускається набуття статусу учасника і реалізація принаймні частини корпоративних прав без внесення відомостей до єдиного державного реєстру, створює можливість для переховування свого майна (яким є частка в статутному капіталі ТОВ) від звернення на нього стягнення кредитором, від податкових органів тощо. Також значною перевагою підходу, за якого корпоративні права виникають з моменту державної реєстрації, є те, що в такому випадку, як саме товариство (в частині реалізації корпоративних прав його учасників), так і треті особи (набувачі часток), є більш захищеними і матимуть менше труднощів з аналізом підстав набуття частки новим її власником або історії набуття права власності на частку попереднім її власником. Це пояснюється зокрема тим, що які б документи ті чи інші особи не надавали стосовно набуття ними частки, до моменту державної реєстрації змін до відомостей про склад учас-

ників ТОВ, такі особи не можуть вважатися власниками частки та/учасниками ТОВ.

Однак, зважаючи на сучасний стан розвитку економічних відносин в Україні, третій підхід, за якого набуття права власності на частку спричиняє виникнення права участі без наявності проміжного «права на вступ» та без надання державній реєстрації правостановлюючого значення, видається більш збалансованим та справедливим для цілей регулювання моменту виникнення права участі у ТОВ. Політико-правове обґрунтування такого висновку є таким. Правило про те, що право власності на частку виникає з моменту державної реєстрації, повноцінно втілене в життя бути не може, зокрема з тих причини, які наводилися вище. «Права на частку» повинні автоматично обумовлювати виникнення «прав з частки», а штучне розділення моментів виникнення цих прав призводить до шкідливих наслідків, оскільки створює простір для зловживань та фактично захищає недобросовісних відчужувачів часток. Зважаючи на те, що «права на частку» мають речову природу, а відтак мають абсолютно-правовий характер, доцільно, щоб про наявність цих прав могло бути публічно відомо шляхом відображення відповідних відомостей у єдиному державному реєстрі, стосовно достовірності яких діє лише презумпція, яка може бути спростована. Оскільки «права з частки» є похідними від «права на частку», момент виникнення корпоративних прав повинен «підпорядковуватися» моменту виникнення «прав на частку» (набуття права власності на частку обумовлює виникнення корпоративних прав, а не навпаки), що в силу абсолютно-правової природи останніх значною мірою залежить від наявності відомостей щодо наявності відповідних прав у особи, яка їх відчужує (або від якої вони переходять), тобто залежить від обставини добросовісності набувача частки (при цьому неважливо звідки особа отримала чи повинна була отримати відповідні відомості – з єдиного державного реєстру чи з інших джерел). Як наслідок, такий же самий принцип, на нашу думку, повинен застосовуватися у відносинах між ТОВ та учасником (особа, яка набула частку в статутному капіталі, але яка не потурбувалася довести до відома ТОВ про свої права, не буде мати підстав для

оскарження рішення загальних зборів з тих мотивів, що їй не було повідомлено про скликання цих загальних зборів). Відтак, правові наслідки відповідних юридичних фактів щодо передачі частки в статутному капіталі будуть повністю залежати від добросовісності поведінки учасників цих правовідносин, що стимулюватиме їх до максимального поширення відомостей про свої права до інших учасників відносин, в тому числі шляхом внесення відомостей до єдиного державного реєстру.

Слід відзначити, що лише нещодавно законодавець фактично обрав зазначену вище модель, доповнивши Законом України «Про акціонерні товариства» від 27.07.2022 року № 2465-ІХ ЦК України статтю 961, згідно з якою корпоративні права набуваються особою з моменту набуття права власності на частку у статутному капіталі юридичної особи [1].

Що стосується припинення права участі у ТОВ, то закономірно, що моментом припинення цього права буде вважатися момент припинення права власності на частку. Наприклад, у випадку з виключенням учасника таким моментом є день прийняття рішення загальними зборами (разом з тим, відсутня необхідність окремо зупинятися на виключенні, з огляду на обмеженість застосування цієї підстави припинення корпоративних правовідносин у чинному Законі про ТОВ). В свою чергу, у випадку із виходом учасника, останній вважається таким, що вийшов з товариства, з дня державної реєстрації його виходу (ч. 5 ст. 24 Закону про ТОВ) [12]. Вихід учасника є якраз тим єдиним випадком, коли законодавець чітко встановлює, з якого моменту припиняється її право участі у товаристві. На нашу думку, такий підхід законодавця є виправданим, оскільки на відміну від відчуження частки за договором, що зумовлює виникнення відносних правовідносин, в межах яких існують ризики зловживань з боку іншої сторони відносних правовідносин, у випадку з виходом, припинення права участі відбувається внаслідок односторонньої реалізації учасником свого права, що може обмежуватися у передбачених законом випадках необхідністю одержання згоди на це інших учасників ТОВ. Тому відсутні обставини, які б перешкождали учаснику здійснити вихід з ТОВ шляхом його державної реєстрації.

Висновки. Таким чином, державна реєстрація змін до відомостей про склад учасників ТОВ не є тим юридичним фактом, який сам по собі спричиняє виникнення чи припинення права власності на частку та/або права участі (корпоративних прав), однак щодо відомостей єдиного державного реєстру діє презумпція достовірності, що тягне за собою відповідні правові наслідки як в контексті права власності на частку, так і в контексті корпоративних правовідносин в силу дії принципу добросовісності. Водночас відомості єдиного державного реєстру не мають при цьому виключного та абсолютного значення в контексті доведення добросовісності учасників цих правовідносин.

1. *Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15/ed20230903#Text> (дата звернення: 20.09.2023).*
2. *Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Закон України від 01 липня 2004 р. № 1952-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1952-15#Text> (дата звернення: 20.09.2023).*
3. *Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV (в редакції Закону України № 2269-VIII від 18.01.2018). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15/ed20180610/conv#Text> (дата звернення: 20.09.2023).*
4. *Про господарські товариства: Закон України від 19 вересня 1991 р. № 1976-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1576-12#Text> (дата звернення: 20.09.2023).*
5. *Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 436-IV (в редакції Закону України № 2269-VIII від 18.01.2018). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 20.09.2023).*
6. Луць В.В. Деякі питання здійснення та захисту корпоративних прав в Україні // Наше право. 2008. № 2. С. 26-28.
7. Бутрин Н. С. Набуття корпоративних прав на підставі правочину: загальні положення та проблемні аспекти / Н.С. Бутрин // Актуальні проблеми реформування сучасного законодавства: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Дніпропетровськ, 2014. С. 14–18.
8. *Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань : Закон України від 15 травня 2003*

- р. № 755-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15/conv#n3> (дата звернення: 20.09.2023).
9. Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин: Постанова Пленуму Вищого господарського суду України від 25.02.2016 № 4. Законодавство України / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004600-16#Text> (дата звернення: 20.09.2023).
 10. Сішук Л.В. Колізії у правовому регулюванні щодо визначення моменту виходу учасника з господарського товариства. Приватне право і підприємництво. 2016. Вип. 15. С. 152-154.
 11. Кравчук В.М. Припинення корпоративних правовідносин в господарських товариствах: Монографія. Львів: Край, 2009. 464 с.
 12. Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю: Закон України від 6 лютого 2018 р. № 2275-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19> (дата звернення: 20.09.2023).
 13. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 26 лютого 2020 року у справі № 906/461/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87996104> (дата звернення: 20.09.2023).
 14. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 20 вересня 2018 року у справі № 813/6286/15. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/77590175> (дата звернення: 20.09.2023).
 15. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 06 лютого 2019 року у справі № 462/2646/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80224650> (дата звернення: 20.09.2023).
 16. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 19 червня 2019 року у справі № 826/5806/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82885850> (дата звернення: 20.09.2023).
 17. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 17 червня 2020 року у справі № 826/10249/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90111848> (дата звернення: 20.09.2023).
 18. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 04 вересня 2018 року у справі № 915/593/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/76236943> (дата звернення: 20.09.2023).
 19. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 08 червня 2021 року у справі № 906/1336/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98235822> (дата звернення: 20.09.2023).

20. *Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 06 квітня 2021 року у справі № 906/262/20.* URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96377058> (дата звернення: 20.09.2023).
21. *Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 01 грудня 2022 року у справі № 906/262/20.* URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107717348> (дата звернення: 20.09.2023).
22. *Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 11 липня 2023 року у справі № 909/1178/21.* URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112664530> (дата звернення: 20.09.2023).
23. Попов Ю.Ю. Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» : наук.-практ. комент. Київ : К.І.С., 2019. 392 с.
24. Попов Ю.Ю. Система реєстрації прав Торренса: її «принципи» і переважуючий принцип справедливості. 2019. 25 с. URL: <http://porov-yuui.narod.ru/Torrens-Principles-v-Fairness-UKR.docx>.
25. *Корпоративне право крізь призму судової практики: монографія / за ред. І.В. Спасибо-Фатєєвої.* Харків : ЕКУС, 2021. 512 с.
26. Дякович М. М., Юркевич Ю.М. Питання реалізації порядку державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: правові аспекти та проблемні питання. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2012. № 4. С. 72-78. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/btju_2012_4_12.
27. Спасибо-Фатєєва І.В. Проблемы государственной регистрации прав и сделок. Мала енциклопедія нотаріуса. 2004. № 3. С. 7–12.
28. Майка Н.В. Реєстрація речових прав на чужу нерухомість як юридичний факт. Юридичний науковий електронний журнал. 2017. № 4. С. 43–45.
29. *Науково-практичний коментар до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» (станом на 1 жовтня 2012 р.) / за ред. Н.С. Кузнецова, П.Ф. Кулініч, Р.А. Майданик.* Київ : Проект «Локальні інвестиції та національна конкурентоспроможність», 2012. 101 с.
30. Гудима М.М. Правова природа державної реєстрації як юридичного факту в механізмі динаміки речових прав. Вісник НТУУ «КПІ» Політологія. Соціологія. Право. 2020. Вип. 1 (45). С. 45-51.

31. Спецівець Д.С. *Реєстрація речових прав на нерухоме майно як констrukція юридичного факту в майнових правовідносинах. Право і суспільство*. 2015. № 6-2 частина 3. С. 65-70.
32. *Постанова Великої Палати Верховного Суду від 21 грудня 2022 року у справі № 914/608/20*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108480607> (дата звернення: 20.09.2023).
33. Смірнов Г.Ю. *Корпоративні права в Україні: поняття, природа, особливості набуття*. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 8. С. 138-146.
34. Мірошниченко А.М., Попов Ю.Ю., Ріпенко А.І. *Земельні ділянки: віндикація, реституція, кондикція, визнання прав (співвідношення та деякі проблемні питання)*. *Часопис Академії адвокатури України*. 2012. Т. 5. № 3 (16). С. 1–24.

Ionitsoi-Dotsenko O. P. State registration in the dynamics of corporate relations in a limited liability company.

The article is devoted to the study of the legal significance and place of state registration in the dynamics of corporate relations in a limited liability company. The author examines the impact of state registration on the moment of the emergence of property rights to a share in a limited liability company and the right of participation in such a company.

The article analyzes various approaches to the significance of state registration in determining the moment of emergence and termination of the right of participation in a limited liability company through the prism of national legislative regulation of corporate legal relations, judicial practice and doctrine.

The author cites the disadvantages and advantages of the approaches selected by him regarding the significance of state registration of changes to information on the composition of participants in a limited liability company.

The article substantiates the fairness of the approach to the significance of state registration, which is embodied in the modern legislation of Ukraine: the emergence of the right of participation is associated with the moment of the emergence of the ownership right to a share in a limited liability company, which, in turn, is not conditioned by the state registration of changes to information about the participants of the company. Instead, the information of the unified state register of legal entities, individual entrepreneurs and public formations performs the function of announcing the existing rights of a person to a share to an unlimited number of persons, which is important both for third parties and for the company in the context of determining the good faith of their behavior, which entails relevant legal consequences. However, the specified information does not have absolute and exclusive evidentiary force regarding the rights of the person under whom the share is registered.

Keywords: state registration, right of participation, corporate rights, limited liability company, share, corporate legal relations, participant, right to join.

Іоніцой-Доценко О.П. Державна реєстрація в динаміці корпоративних відносин у товаристві з обмеженою відповідальністю.

Стаття присвячена дослідженню юридичного значення та місця державної реєстрації в динаміці корпоративних відносин у товаристві з обмеженою відповідальністю. Автором досліджується вплив державної реєстрації на момент виникнення речових прав на частку в статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю та права участі в такому товаристві.

У статті проаналізовано різні підходи щодо значення державної реєстрації у визначенні моменту виникнення та припинення права участі у товаристві з обмеженою відповідальністю крізь призму національного законодавчого регулювання корпоративних правовідносин, судової практики та доктрини.

Автор наводить недоліки та переваги виділених ним підходів щодо значення державної реєстрації змін до відомостей про склад учасників товариства з обмеженою відповідальністю.

У статті обґрунтовується справедливий підхід щодо значення державної реєстрації, який втілений в сучасному законодавстві України: виникнення права участі пов'язується з моментом виникнення права власності на частку в статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю, який, в свою чергу, не обумовлюється державною реєстрацією змін до відомостей про склад учасників товариства. Натомість відомості єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань виконують функцію оголошення наявних прав особи на частку необмеженому колу осіб, що має значення як для третіх осіб, так і для товариства в контексті визначення добросовісності поведінки останніх, що тягне за собою відповідні правові наслідки. Однак вказані відомості при цьому не мають абсолютної та виключної доказової сили щодо прав особи, за якою зареєстровано частку.

Ключові слова: державна реєстрація, право участі, корпоративні права, товариство з обмеженою відповідальністю, частка в статутному капіталі, корпоративні правовідносини, учасник, право на вступ.